

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ
Επικουρος Καθηγητής Λαογραφίας στο Δ.Π.Θ.

**Η ΕΚΔΡΟΜΗ ΩΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΣΤΟΝ
«ΙΕΡΟ» ΓΕΝΕΘΛΙΟ ΤΟΠΟ:
Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΡΟΜΗ ΕΘΝΙΚΟΤΟΠΙΚΟΥ ΝΑΞΙΑΚΟΥ ΕΝ
ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ ΣΤΗ ΓΕΝΕΤΕΙΡΑ ΝΑΞΟ**

ΑΘΗΝΑ 2008

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Λαογραφίας στο Δ.Π.Θ.

Η ΕΚΔΡΟΜΗ ΩΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΣΤΟΝ «ΙΕΡΟ» ΓΕΝΕΘΛΙΟ ΤΟΠΟ:

Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΡΟΜΗ ΕΘΝΙΚΟΤΟΠΙΚΟΥ ΝΑΞΙΑΚΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ ΣΤΗ ΓΕΝΕΤΕΙΡΑ ΝΑΞΟ

Στην εργασία αυτή, με αφορμή την πρώτη οργανωμένη εκδρομή-επίσκεψη που πραγματοποίησε στις αρχές του 20ού αι., εν Αθήναις ναξιακός σύλλογος στη γενέτειρα Νάξο, επιχειρούμε έναν παράτολμο συσχετισμό: θεωρούμε την εν λόγω εκδρομή ως μια μεταφορική εκδοχή του θρησκευτικού προσκυνήματος σε ιερό χώρο, αυτόν της γενέθλιας γης· ανιχνεύουμε τα πολλαπλά κίνητρά της και τις αντίστοιχες ερμηνείες της σκοποθεσίας της, όπως παρουσιάστηκαν στον ναξιακό Τύπο του 1910, θέματα που συναντά σήμερα στη μελέτη του ο σύγχρονος ερευνητής του θρησκευτικού προσκυνήματος. Επιπλέον, με βάση λιγοστές καταγραφές για το πώς αντιμετώπισαν οι ντόπιοι Ναξιώτες την επίσκεψη, καταθέτουμε τη δική μας μικρή συμβολή στη μελέτη του τουρισμού από την πλευρά του ντόπιου, όχι ως «παρατηρούμενου αντικειμένου» αλλά παρατηρητή και σχολιαστή.

«Πρώτην ήδη φοράν από της ιδρύσεως του Ελληνικού Βασιλείου νυτύχησε η Πατρίς μας Νάξος να ιδή τα τέκνα της ερχόμενα μακρόθεν εν αδελφικώ εναγκαλισμώ να χαιρετίζωσι την γενέτειραν γην και να συνδεθώσι μετ' αυτής δι' αρρήκτων δεσμών. Η πρώτη αυτή εκδρομή του Ναξιακού Συλλόγου, ήτις πρέπει να γίνη το παράδειγμα και η καλή αρχή δια τους εκάστοτε διευθύνοντας τούτον, θα μείνη αλησμόνητος.

Η ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Από της Παρασκευής 3ης Ιουνίου ήρχισεν η διακόσμησις της πόλεως, ήτις χάρις εις την προθυμίαν του ακαμάτου και φιλοπροόδου Δημάρχου μας κ. Εμμανουήλ Ναυπλιώτου και των κατοίκων της

πόλεως υπήρξεν ανωτέρα πάσης προσδοκίας. Η παραλιακή οδός καταλλήλως κοσμηθεῖσα δι' αφίδων εκ μυρσινών και σημαιών παρουσίαζε θέαμα εξόχως μαγικόν. Επί της αποβάθρας αφίς θαυμασίας ωραιότητος έφερε επιγραφήν με τας εκφραστικωτάτας λέξεις "καλώς ήλθατε". Τα καταστήματα της παραλίας και αι σημαιοστόλιστοι οικίαι προσέδιδον θέαμα πανηγυριζούσης πόλεως.

Η ΑΦΙΕΙΣ

Από βαθείας πρωίας της 6ης Ιουνίου, ημέρας καθ' ην θα ήρχοντο κατά το πρόγραμμα του συλλόγου οι εκδρομείς, απαξάπαντες οι κάτοικοι της πόλεως μικροί μεγάλοι, γέροι και νέοι είχαν συναθροισθή επί της παραλιακής οδού, εναγωνίως αναμένοντες την άφιξιν του ατμοπλοίου.

Την 9ην π.μ. το "Καλυψώ" της εταιρίας Τζών σημαιοστόλιστος και υπερήφανος, ωσεί μετέχουσα και αύτη της Πανναξιακής εορτής, αγκυροβόλησεν εις τον λιμένα μας, εκκωφαντικοί κρότοι των προς τούτο ετοιμασθεισών κροτίδων (μάσκουλα) υπεδέχθησαν το σύριγμα του ατμοπλοίου.

Αι λέμβοι σημαιοστόλιστοι φέρουσαι και αύται την επιγραφήν "καλώς ήλθατε" απεβίβασαν τους εκδρομείς. Πρώτον εξήλθεν το δι-οικητικόν συμβούλιον του συλλόγου με την σημαίαν του, αποτελούμενου από τους κ. κ. Ιωάννην Κατσουρόν, Β. Αλεβιζάκην, παπά Παντελήν Γκούφαν, Ν. Φλεριανόν, Γ. Πραντούναν και Μ. Κορρέν και κατόπιν οι λοιποί εκδρομείς. Συγκινητικωτάτη υπήρξεν η στιγμή της αποβιβάσεως των, ζητωκραυγαί, δάκρυα χαράς, και εναγκαλισμοί ήνωνον πρώτην φοράν εν σώματι τα αποδημούντα μέλη της πατρίδος μας προς εν αυτή κατοικούντα.

ΕΙΣ ΤΟ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΝ

Σύσσωμον το πλήθος εκείνο ζητωκραυγάζον μετέβη εις το Δημαρχείον. Το δημοτικόν τούτο κατάστημα φιλοκάλως κεκοσμημένον με μυρσίνας και πικροδάφνας εν συνδυασμώ σημαίας και με ωραιότητα την επιγραφήν "ΚΑΛΩΣ ΗΛΘΑΤΕ" υψούτο διάφορον των λοιπών οικιών. Οφείλομεν να επαινέσωμεν και πάλιν τον κ. Δήμαρχον δια την προθυμίαν και καλαισθησίαν του.

Εν μέσω των ζητωκραυγών και της γενικής χαράς προέβαλεν εις τον εξώστην του Δημαρχείου ο κ. Φρ. Γρύλλος, όστις καταλλήλως προσεφώνησε τους εκδρομείς εξάρας την σημασίαν της πρώτης αυτής Πανναξιακής εορτής. Μετά τούτον ο εκ του συμβουλίου του συλλόγου κ. Ιωάννης Κατσουρός, καθηγητής, νυχαρίστησε τους πάντας δια την γενομένην υποδοχήν και είπεν ότι η αρχή εγένετο, ας εξακολουθήσουν και οι μεταγενέστεροι. Μετά ταύτα και οι εκδρομείς συνοδευόμενοι υπό του πλήθους μετέβησαν εις τον Μητροπολιτικόν Ναόν ένθα εψάλη δοξολογία.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΟΧΗΝ

Μετά την δοξολογίαν οι εκδρομείς διεσπάρησαν εις τα διάφορα καφφενεία και λοιπά κέντρα και περί την 10ην οι πλείστοι τούτων και ιδίως οι ξένοι. Εις Εγκαρές μετέβησαν πλείστοι μετά του κ. Νικολ. Χατζηανδρέου, αδελφού του μεμετρημένου γεωπόνου μας κ. Λεονάρδου Χατζηανδρέου, οπότε και πάλιν έβλεπον τον περίφημον Μαργούνον, τον τόσον τοςάκισ καταθέλξαντα, να παίξη το μέρος ελβετικής εξοχής. Επίσης εις Μέλανες μετέβησαν πλείστοι εκδρομείς εις το περιβόλι του κ. Πραντούνα, όστις εφάνη όπως πάντα αρκετά ανοιχτόκαρδος. Εξ αμφοτέρων των εξοχών απτεκόμισαν λαμπράς εντυπώσεις οι εκδρομείς, οι ξένοι κατενθουσιασμένοι έπλεκον εγκώμια εις την άγνωστον νήσον μας.

Η ΕΣΠΕΡΑ, Η ΦΩΤΑΨΙΑ, ΠΥΡΟΤΕΧΝΗΜΑΤΑ

Την εσπέραν μετά την δύσιν του ηλίου ήρχισαν να συναθροίζωνται εις την παραλίαν οι κάτοικοι μετά των οικογενειών των, αναμένοντες τους εκδρομείς, οίτινες καθ' ομίλους, εύθυμοι, γελώντες, χαριεντιζόμενοι επέστρεφον από τας εξοχάς ο καθένας με το άνθος του ή με άλλην ανάμνησιν Ναξιακήν.

ΦΩΤΑΨΙΑ

Η παραλιακή μας οδός ήτο καταλλήλως φωταγωγημένη με διάφορα βεγγαλικά, τα καταστήματα ήσαν κατάφωτα. Τέλος, η πόλις μας παρίστα όψιν μεγαλουπόλεως.

ΠΥΡΟΤΕΧΝΗΜΑΤΑ

Το ατμόπλοιοι «Καλυψώ» είχε φωταγωγηθή καταλλήλως από του οποίου συνεχώς ερρίπτοντο πύραυλοι. Την 10ην μ. μ. ήρχισαν καιόμενα επί του ατμοπλοίου πυροτεχνήματα υπό των προς τούτο προσληφθέντων γνωστών Ιταλών, ενόμιζέ τις ότι το «Καλυψώ» εκαίετο, η θάλασσα αντανακλούσα τους διαφόρους χρωματισμούς τούτων παρουσίαζε θέαμα πρωτοφανές δια τους κατοίκους της πόλεως μας.

Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΙΣ

Την 9ην π.μ. της 7ης Ιουνίου εν μέσω ζητωκραυγών και συγχαρητηρίων ανεχώρουν οι εκδρομείς αποκομίζοντες τας αρίστας των εντυπώσεων. Και του χρόνου¹.

Αυτή είναι η περιγραφή της πρώτης οργανωμένης εκδρομής που πραγματοποιήσε, αρχές του 20ού αι., εν Αθήναις εδρεύων ναξιακός σύλλογος στη γενέτειρα Νάξο. Φέρει την υπογραφή του Γ. Μανετάκη και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Παροναξία»².

Για τα ποικίλα κίνητρα ενός ταξιδιού που οργανώνεται (σε διάφορες εποχές) από ομάδες ανθρώπων ή ατομικά, για την αναγωγή της ρίζας του νεότερου και σύγχρονου ταξιδιού στα θρησκευτικά προσκυνήματα του Μεσαίωνα, για την ώθηση που παρείχαν οι μεγάλες εξερευνήσεις των νέων ηπείρων από τον 15^ο αι. κ.ε. στη διεύρυνση του ταξιδιωτικού φαινομένου, για τα ομαδικά πατριδογνωστικά ταξίδια των ελλήνων ταξιδιωτών του 18^{ου} αι., για τα ατομικοκεντρικά ανάλογα των επομένων αιώνων και τις αλλαγές που επέφεραν σ' αυτά οι εξελίξεις στο χώρο των μεταφορών και των επι-

1. Γ. Μανετάκης, «Ενθουσιωδεστάτη υποδοχή του Συλλόγου των εν Αθήναις Ναξίων», *Παροναξία*, φ. 46, έτος ΣΤ' (11. 6. 1910), 2. Πρβλ. *Αιγαίον*, φ. 365 (15. 6. 1910), 1.

2. Για την εφημερίδα και την κυκλοφορία της βλ. Κ. Μ. Μαντζουράνης, «Τύπος και τυπογραφία στη Νάξο», *Ναξιακόν Αρχεϊόν*, τχ. 2-3 (Φεβρουάριος - Μάρτιος 1947), 20. - Γ. Στίνης, «Σύντομο χρονικό και ανατομία του Ναξιακού Τύπου (1890 - Ιούλιος 1992)», *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου με θέμα «Η Νάξος δια μέσου των αιώνων»*, Φιλώτι 3 - 6 Σεπτεμβρίου 1992. Επιμέλεια Ιω. Προμπονάς - Στέφ. Ψαρράς, Αθήνα 1994, σ. 1081. - Μανόλης Γ. Σέργης, *Εφημερίδες και Λαογραφία. Η ταυτότητα μιας ναξιακής εφημερίδας. Διαθλάσεις της Ιστορίας και της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αι. και των αρχών του 20ού*. Αθήνα, 2000, 32, υποσημ. 5, 39, 43, 49, 114, 142, 184, 230, 252, 256, 257.

κοινωνιών, για τη ραγδαία αύξηση του τουριστικού φαινομένου στη μεταπολεμική περίοδο, για την πολιτική των εταιρειών τουρισμού που τον έχουν μετατρέψει σε καταναλωτικό, αλλά και σε σύγχρονο κοινωνικό αγαθό, τουτέστιν, εν ολίγοις, για την κοινωνική ιστορία του ταξιδιού και του τουρισμού έχουν κατά καιρούς γραφεί πολλά και ενδιαφέρουσες σχετικές αναλύσεις έχουν δει το φως της δημοσιότητας, κυρίως μετά τη δεκαετία του 1960³.

Στην παρούσα εργασία επιχειρώ έναν ρηξικέλευθο, αλλά ενδιαφέροντα -νομίζω- ακροβατισμό. Θεωρώ μεταφορικά την πραγματοποιηθείσα εκδρομή του «Ναξιακού Συλλόγου», ενός από τους πρώτους που ιδρύθηκαν στην Αττική από ξενιτεμένους Ναξιώτες, στη γενέτειρα γη Νάξο, ως μια μορφή προσκυνήματος σε ιερό θρησκευτικό χώρο. Την ιδέα μάς ενεφύσησε ο εκδότης της *«Παροναξίας»* Γεώργιος Μανετάκης, ο οποίος γράφει σχετικά: *«Πρώτην ήδη φοράν από της ιδρύσεως του Ελληνικού Βασιλείου νυτύχησε η Πατρίς μας Νάξος να ιδή τα τέκνα της ερχόμενα μακρόθεν εν αδελφικώ εναγκαλισμώ να χαιρετίζωσι την γενέτειραν γην και να συνδεθώσι μετ' αυτής δι' αρρήκτων δεσμών...»*.

Η μελέτη του θρησκευτικού προσκυνήματος έχει βρει μέχρι σήμερα πολλούς και ικανούς ερευνητές, Έλληνες και κυρίως ξένους, αφού αποτελεί ένα τέλειο μεταμοντέρνο αντικείμενο για τον λαογράφο ή τον κοινωνικό ανθρωπολόγο⁴. Άρα, με δεδομένο ότι κάθε προσκύνημα είναι διαβατήρια τελετουργία, θεωρώ τη σύντομη εκδρομή του

3. Ως εκ τούτου, λόγω στενότητας χώρου, αποφεύγουμε να επαναλάβουμε εδώ ό,τι έχει γραφεί από άλλους και αρκούμαστε στην παρουσίαση της μικρής, δικής μας συμβολής στο θέμα. Βλ. ενδεικτικά H. Bausinger, K. Beyrer, G. Korff, *Reisekultur. Von der pilgerfahrt zum modernen tourismus*, München, Beck 1991. - Πάρις Τσάρτας, *Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Το και Σέριφο κατά την περίοδο 1950-1980*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1989, 27-28. - Η τελευταία σχετική αξιολογη εργασία που γνωρίζουμε είναι αυτή των Sharon Roseman-Ellen Badone, *Intersecting journeys: The anthropology of pilgrimage and tourism*, University Illinois Press, 2004. Η Ρέα Κακάμπουρα, «Η λαογραφία του ταξιδιού» και οι εκδρομές των πειρωτικών συλλόγων της Αθήνας», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 33 (1998-99), 201-216, ασχολείται με τις εκδρομές των εν Αθήναις πειρωτικών συλλόγων στον ελλαδικό χώρο, αλλά κινείται σε άλλη βάση κατά την πραγμάτευση του θέματος.

4. Για την ελληνική περίπτωση, και δη της Ευαγγελίστριας στην Τήνο, βλ. ενδεικτικά Jill Dubish, *Το θρησκευτικό προσκύνημα στη σύγχρονη Ελλάδα. Μια εθνογραφική προσέγγιση*, μετάφρ. Διόνα Μουστρή, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2000, 59 κ.ε., όπου και η προγενέστερη διεθνής βιβλιογραφία.

συλλόγου των εν Αθήναις Ναξιωτών στη γενέτειρα γη πρωτίστως ως μια *διαβατήρια τελετουργία*, με τα στάδια και τον ορισμό που της έδωσε ο Arnold van Gennep το 1909 και αποδέχθηκε και επέκτεινε στη δική του θεώρηση ο Victor Turner: (α) ο *αποχωρισμός* του προσκυνητή από την καθημερινή ζωή, (β) η *μεθοριακότητα*, η *μεθοριακή* δηλαδή περίοδος, κατά τη διάρκεια της οποίας γίνεται το ταξίδι στον ιερό τόπο και (γ) η *επανενσωμάτωση*, με την επιστροφή του προσκυνητή στην καθημερινότητα, από την οποία αποκολλήθηκε για λίγο διάστημα. Βασικό κίνητρο του προσκυνήματος για τον V. Turner είναι η επιθυμία μας να βιώσουμε την κοινωνική μέθεξη, την *communitas*, θέμα που συνέδεε με τον δικό του όρο *anti-structure* (αντιδομή⁵), αλλά αυτή δεν είναι απαραίτητως εγγενές στοιχείο στο προσκύνημα⁶. Είναι γνωστό στη λαογραφική βιβλιογραφία ότι το σχήμα του Turner έχει δεχθεί πολλές κριτικές, έχει τροποποιηθεί, καθώς εμφανίστηκαν νέα στοιχεία για τον καθορισμό της φύσης και των παραμέτρων του προσκυνήματος, αφού οι λαογράφοι και οι ανθρωπολόγοι μελετούν νέους και διάφορους μεταξύ τους προσκυνηματικούς τόπους σε διάφορα θρησκευτικά και κοινωνικοπολιτικά δεδομένα (υπό την επίδραση της σύγχρονης παιδείας, της τεχνολογίας, της «κοσμικότητας», κλπ.), που αναδεικνύουν τεράστιες αποκλίσεις μεταξύ τους⁷. Τα τελευταία χρόνια η αλματώδης ανάπτυξη του *προσκυνηματικού τουρισμού* έφερε νέα δεδομένα στο υπό συζήτηση θέμα⁸.

Κατά τον Μ. Ελιάντε ιεροφάνεια είναι κάθε φανέρωση του «ιερού» στον άνθρωπο. Τέτοιες ιεροφάνειες αναφέρονται πολλές στην ιστορία των θρησκειών (σε πέτρες, δένδρα, βουνά, ποτάμια, τοποθεσίες κ.λπ.). Μόλις εκδηλωθεί το «ιερό» σε κάποιο αντικείμενο,

5. Victor Turner, *The ritual process: Structure and anti-structure*. Chicago: Aldine, 1969, 95. Πιο ολοκληρωμένες απόψεις εκφράζει στο Victor Turner και Edith Turner, *Image and pilgrimage in christian culture*, Columbia University Press, N. York 1978.

6. Jill Dubish, *Το θρησκευτικό προσκύνημα...*, ό.π., 125. Βεβαίως, το τελευταίο, εν αντιθέσει προς άλλες τελετουργίες, αποτελεί εκούσια δραστηριότητα, θέση στην οποία οι Turner και Turner προτείνουν ότι «το προσκύνημα είναι καλύτερα ίσως να θεωρείται (...) ως «οιονεί μεθοριακή» παρά ως μεθοριακή κατάσταση...»: Victor Turner και Edith Turner, *Image and pilgrimage in christian culture*, ό.π., 35.

7. Πρβλ. Jill Dubish, *Το θρησκευτικό προσκύνημα...*, ό.π., 59 κ.ε.

8. Βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Προσκυνηματικός τουρισμός», στον τόμο που ετοιμάζεται εις μνήμην του μακαριστού αρχιεπισκόπου Αθηνών Χριστοδούλου.

μολονότι εκείνο διατηρεί την αρχική φυσική του μορφή (της πέτρας, για παράδειγμα), για τον πιστό άνθρωπο το συγκεκριμένο αντικείμενο (ή ο χώρος) αποκτά μια «κοσμική ιερότητα», μεταβάλλεται σε μια «υπερφυσική πραγματικότητα»⁹, ο πιστός προσπαθεί να έρθει σε λατρευτική επαφή μ' αυτήν, προκειμένου να γίνει και ο ίδιος κοινωνός της «θεϊκής» δύναμης. Δεν προσκυνά βέβαια την πέτρα ή το δέντρο αλλά τη δύναμη που τα «ιεροποίησε». Τέτοιοι ιεροί χώροι είναι οι ναοί, οι ανθρώπινες κατοικίες, κ.ά. Ο άνθρωπος μιμούμενος την θεϊκή κοσμογονία χτίζει το δικό του σύμπαν, την κατοικία του, τη μικρογραφία-απεικόνιση του κόσμου, που είναι με τη σειρά του θεϊκή δημιουργία¹⁰, το σπίτι μας είμαι μια *imago mundi*, που πρέπει να αποκτήσει πνεύμα, ψυχή, για να προφυλαχθεί. Να γιατί ο άνθρωπος θυσιάζει στα θεμέλια του οικοδομήματος μια ζωντανή ύπαρξη (παγκόσμιο μοτίβο), ζώα ή ανθρώπους παλαιότερα (πρβλ. σφάξιμο πετεινού, «Γεφύρι της Άρτας», κλπ.): για να περάσει η ψυχή, το πνεύμα του θυσιάσματος στο ίδιο το οικοδόμημα και να του δώσει ζωή¹¹. Έτσι το «ιερό» γίνεται ένας υπαρξιακός χώρος, που επιτρέπει επαφές με το μεταφυσικό. Ο Ελιάντε υποστηρίζει ότι όλα τα σύμβολα και τα τυπικά που συνδέονται με τον ναό, το χωριό και το σπίτι σχετίζονται με το αρχικό βίωμα του ιερού χώρου. Ο κόσμος που κατοικεί ο καθένας μας (σώμα, σπίτι, γενέτειρα γη) βρίσκεται σε επαφή προς τα «επάνω» με ένα άλλο υπερβατικό επίπεδο¹². Το «ιερό» είναι η «κλίμακα μεταξύ ουρανού και γης», η κλίμακα μεταξύ θεϊκού και ανθρώπινου. Έτσι, κάθε οικισμός και κάθε πόλη έχει τα ιερά της, τους τόπους θεοφανείας της, τα μέρη όπου το θεϊκό εισήλθε στο κοσμικό¹³. Κάθε φορά που καθαγιάζεται ένας χώρος επαναλαμβάνεται η αρχική Κοσμογονία.

9. Για όσα ακολουθούν βλ. αναλυτικότερα στο Mircea Eliade, *Το ιερό και το βέβηλο*, μετάφρ. Ν. Δελιβοριάς, Αρσενίδης 2002.

10. Mircea Eliade, *Το ιερό και το βέβηλο...*, ό.π., 47.

11. Από την πληθώρα της σχετικής βιβλιογραφίας βλ. Mircea Eliade, *Το ιερό και το βέβηλο...*, ό.π., 49 κ.ε. - Δ. Β. Οικονομίδης, «Η Θυσία εις οικοδομήματα (Το τραγούδι «Του γεφυριού της Άρτας)», στο βιβλίο του Από τα δημοτικά μας τραγούδια, τ. Α', Φιλολογίας, 1997, 80-203.

12. Mircea Eliade, *Το ιερό και το βέβηλο...*, ό.π., 156.

13. Βλ. και Αλέκος Φλωράκης, «Τοπώνυμα και ιερός χώρος. Η θέση Στύλος στο Φαλατάδο Τήνου», *Ονόματα* 12 (1988), 609-616.

Ένας τέτοιος ιερός χώρος είναι η ιδιαίτερη πατρίδα. Μιλώ για την καθαγιασμένη πολιτικά γενέτειρα γη: κάθε μια ξεχωριστά είναι στη συνείδηση των «παιδιών» της το ιερό κέντρο της γης, είναι το (αναμφισβήτητο) κέντρο της εθνικής πατρίδας¹⁴. Οι Δελφοί, π.χ., ήταν το κέντρο του κόσμου των Αρχαιοελλήνων, κατά τους Εβραίους η Ιερουσαλήμ (ο ναός της και η Παλαιστίνη) είναι ο ομφαλός της γης, ό,τι είναι η Καάμπα για τους Μουσουλμάνους. Το πλησίασμα του ιερού χώρου απαιτεί εκ μέρους του πιστού προετοιμασία, αυτοταπείνωση, ο τελευταίος αισθάνεται δέος, ψυχική ανάταση, ειδικά όσο αυξάνεται η «ιεροποίηση της πορείας του προς το προσκύνημα». Προκειμένου να επισκεφθούν τη μικρή πατρίδα οι ξενιτεμένοι Αξιώτες προετοιμάζονται ημέρες πριν στην Αθήνα, όπως αποκαλύπτουν η επικοινωνία του προέδρου του Συλλόγου με τους ιδύνοντες Χωραίτες που τους αναμένουν και η μελέτη του προγράμματος της εκδρομής, που έχει ανακοινωθεί από τον προηγούμενο της καθόδου τους μήνα¹⁵: ο «ιερός χρόνος» κάθε προσκυνηματικού ταξιδιού αρχίζει πριν την τυπική έναρξή του.

Ο γενέθλιος τόπος είναι παράδοση, ιστορία, πολιτισμικό παρελθόν, αίμα. Οι ξενιτεμένοι στο άφιλο αστικό περιβάλλον Ναξιώτες έχουν συνείδηση της «Ναξιακότητας», συνείδηση που παραπέμπει σε μια εγγενή και συναισθηματική διαδικασία αυτοαναγνώρισης, ένταξης στην ίδια νησιωτική ομάδα, στο ανήκειν σε μια ευρεία κοινότητα, με συνείδηση της πολιτισμικής της ιδιαιτερότητας. Αν όμως η συνείδηση είναι μια εσωστρεφής κατάσταση, το πώς δηλαδή νιώθεις προσωπικά, υπάρχει η έννοια της ταυτότητας, που κάνει την συνείδηση εξωστρεφή: προβάλλεις πλέον τη συνείδηση της «Ναξιακότητάς» σου προς τα έξω, προβάλλεις τη ναξιώτικη ιδιοπροσωπία σου. Οι συμμετέχοντες στην εκδρομή Ναξιώτες είναι φορείς της τοπικής τους ταυτότητας, της τοπικότητας, της εντοπιότητας, έχουν ταυτότητα διαμορφωμένη και εν σχέσει προς τον Άλλον, τον γείτονα νησιώτη, τον ξένο¹⁶.

14. Η διεθνής βιβλιογραφία επ' αυτού είναι τεράστια.

15. *Παροναξία*, φ. 45 (26. 5. 1910), 2.

16. Για όλες τις παραπάνω έννοιες και σχέσεις βλ. ενδεικτικά Μ. Σέργης, *Ακληρήματα. Οι αλληλοσατιρισμοί ως όψεις της ετερότητας στην αρχαία και τη νεότερη Ελλάδα*, Αντώνης Αναγνώστου, Αθήνα 2005, 42 κ.ε.

Αλλά για βαθύτερη κατανόηση της σημασίας αυτής της εκδρομής, ας δούμε αδρομερώς το ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο των αρχών του 20^{ου} αι. Το «εθνικό κέντρο» πορεύεται την πορεία που ξεκίνησε την επομένη της εθνικής αποκατάστασης του 1830. Αν αυτή η «εθνική γραμμή» εκφράζει το μοντέρνο της εποχής, από την άλλη πλευρά η ενίσχυση του τοπικού, των τοπικών ταυτοτήτων ως *αυτόνομη ιδεολογία* βαδίζει τη δική της παράλληλη, αλλά αντίθετης φοράς, ιστορική πορεία. Παράλληλα, δηλαδή, με την εθνική ομογενοποίηση πορεύεται η *ανάδειξη του τοπικού* για τους λόγους που αναφέρονται παρακάτω. Η αθρόα δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων της επαρχίας στην Αθήνα (ας μείνουμε σ' αυτήν) είναι απόδειξη αυτού που προείπαμε, αλλά και του «αγώνα δρόμου» που έχει αρχίσει για την πολιτιστική διαχείριση του πολιτισμού. Ο κάθε επιμέρους τοπικός πολιτισμός διεκδικεί στο ελληνικό στερέωμα τη θέση που (νομίζει ότι) του ανήκει, προβάλλει τη σημασία της ιστορίας του και του πολιτισμικού του βάθους, όχι μόνον στα μέλη του αλλά στους γείτονες Άλλους και στο εθνικό όλον. Κάθε τοπικός πολιτισμός διεκδικεί τουλάχιστον μια ισότιμη θέση στο ιστορικό γίνεσθαι. Το ποιος θα επικρατήσει είναι αποτέλεσμα των δικτύων πατρωνίας, του μεγέθους των πιέσεων προς τους ιθύνοντες, των «προσβάσεων» προς αυτούς, κ.ά.

Η ισότιμη θέση στο εθνικό στερέωμα όμως απαιτεί όχι μόνον *τοπική ιστορία ως παρελθόν*, αλλά και *σύγχρονη*. Τα προβλήματα των τοπικών κοινωνιών είναι τεράστια και επιζητούν κατεπειγόντως λύση. Ο κάθε «αθηναϊκός» (και των άλλων μεγάλων πόλεων) σύλλογος των αποδήμων θα γίνει η συνείδηση της παραμελημένης ιδιαίτερης πατρίδας, θα γίνει ο μοχλός για την επίλυση των καθημερινών τοπικών προβλημάτων, θα εμφανίσει την ιδιαίτερη πατρίδα ως πολιτισμένη, θα καταστήσει -έστω- γνωστή την ύπαρξή της στον εθνικό χώρο, κοινό μοτίβο της ρητορικής του «συλλογικού κινήματος» της εποχής, όπως θα φανεί στα επόμενα.

Η πολυσημία των συλλογικών συσσωματώσεων των 19^{ου} και 20^{ου} αιώνων επέφερε την ανάλογη «ορολογιακή» πληθώρα¹⁷. Επει-

17. Βλ. ενδεικτικά Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη, *Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες. Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα*, Πνευματικό Κέντρο δήμου Κόνιτσας, Κόνιτσα 1999, 7-8.

δή αναφέρομαι στα επόμενα σε δύο συλλόγους αποδήμων-ετεροδημοτών Ναξίων στην Αθήνα των αρχών του 20^{ού} αι., με τα ελάχιστα που έπονται, γιατί άλλος είναι ο σκοπός της παρούσας συγγραφής, προσπαθώ να δώσω την κατά την άποψή μου περιεκτικότερη ορολογία αυτών των ναξιακών οργανώσεων που συστάθηκαν από το β' ήμισυ του 19^{ου} αι. μέχρι και τις πρώτες τέσσερις δεκαετίες του 20^{ού} αι. Τονίζω ότι αναφέρομαι στην περίπτωση των ναξιακών συλλόγων, οι οποίοι έχουν φυσικά την ιστορική και τοπική ιδιομορφία τους, έχουν ελάχιστες ομοιότητες ως προς τη φύση και τη στοχοθεσία τους με αυτούς, π.χ., της υπόδουλης ακόμη (μέχρι το 1913) Ηπείρου¹⁸.

Για τους «αστικούς» ναξιακούς συλλόγους αυτής της περιόδου έχω χρησιμοποιήσει στο παρελθόν τον ευρύτερο όρο *εθnikοτοπι-κοί σύλλογοι*¹⁹. Είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι η γενιά μου κατά τη δεκαετία του 1970 και του 1980, στο πλαίσιο του δικού της «λαϊκισμού» όπως αυτό δημιουργήθηκε μετά το 1974, αποκαλούσε με αυτόν τον όρο τους τότε συλλόγους των αποδήμων στα αστικά κέντρα επαρχιωτών. Άρα, ο όρος όχι μόνον δεν έχει απολέσει τη σημασία του (δηλαδή ουσιαστικά τη σκοποθεσία του) που είχε στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ού} αι., αλλά την διατήρησε αλώβητη μέχρι σήμερα. Η αιτιολογία της επιλογής του είναι απλή: οι σύλλογοι αυτοί (γενικότερα) ήταν (και είναι) εκφραστές του τοπικού μέσα στο ευρύτερο εθνικό πλαίσιο, ήταν σύλλογοι εσωτερικών μεταναστών από κάποια κοινότητα ή από μια ευρύτερη περιφέρεια σε μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας μας, με πρωτοβάθμια ακόμη τότε οργάνωση (στα νεότερα χρόνια, μετά την Κατοχή, οργα-

18. Βλ. γι' αυτούς Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη, *Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες...*, ό.π., 42 κ.ε.

19. Μ. Γ. Σέργης, «Ναξιακός Τύπος 1890-2005. Σύντομη περιοδολόγηση», στον τόμο Μ. Σέργης-Στέφ. Ψαρράς, *Νάξος. Αρμενίζοντας στο χρόνο*, Δήμος Νάξου, Αθήνα 2005, 568. Θεωρώ ευχάριστη σύμπτωση το γεγονός ότι τον ίδιο όρο ανακαλύπτει και χρησιμοποιεί (χωρίς να γνωρίζει τη δική μου πρόταση) ο Αναγνώστης Ευαγγ. Παπακυπαρίσης, «Κοινοτική ταυτότητα σε μεταπολεμικές αστικές συνθήκες: Η Αδελφότητα Τσαριτσανιωτών Αθηνών «Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων»», στα *Πρακτικά Συνεδρίου Αδελφότητας των εν Αθήναις Τσαριτσανιωτών : Τσαριτσάνη - Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων. 150 χρόνια από την κοίμησή του (1857-2007)* (υπό έκδοση). Τον Νότη Παπακυπαρίση ευχαριστώ και από τη θέση αυτή για τη γόνιμη μεταξύ μας ανταλλαγή απόψεων επί του θέματος.

νώθηκαν πληρέστερα με δευτεροβάθμια -ομοσπονδία- και τριτοβάθμια -συνομοσπονδία- μορφή οργάνωσης). Ο σκοπός υπάρξεώς τους ήταν διττός όπως μόλις προαναφέρθηκε αδρομερώς και αναλύουμε στα επόμενα: (α) αλληλοβοήθεια για την αναγκαία προσαρμογή των αποδήμων εσωτερικών μεταναστών στο αστικό περιβάλλον, και (β) η πολλαπλή εξυπηρέτηση των συμφερόντων του τόπου προέλευσης (βλ. αναλυτικά παρακάτω). Το εθνικο-, ως πρώτο συνθετικό του προσδιορισμού, επιλέχθηκε για να διασταλούν οι σύλλογοι αυτοί στο πλαίσιο της εθνικής επικράτειας από τους αντίστοιχους συλλόγους αποδήμων ομοεθνών του Εξωτερικού. Η Susan Sutton χρησιμοποιεί τους όρους *migrant regional association* (σύλλογος μεταναστών από μια περιφέρεια) και *local association* (τοπικός σύλλογος συγκεκριμένης κοινότητας)²⁰. Διαφορετικού χαρακτήρα είναι ένας εθνοτοπικός σύλλογος²¹ (πχ., ένας ποντιακός, με κύρια χαρακτηριστικά του την κοινή εθνοτική καταγωγή των μελών του, την διατήρηση της ιστορικής μνήμης για τη χαμένη πατρίδα, τον «τόπο αναφοράς») ή ένας προσφυγικός σύλλογος (Μικρασιατών για παράδειγμα, τα μέλη του οποίου ενώνει η φαντασιακή κοινότητα).

Ένας τέτοιος εθνοτοπικός σύλλογος ήταν ο «Σύλλογος των εν Αττική Ναξίων», που ιδρύθηκε στην Αθήνα στις αρχές του 1909²². Ήταν ο δεύτερος κατά σειρά ιδρύσεως σύλλογος με Ναξιώτες αποδήμους τον 20^ό αι. στο «κλεινόν άστυ». Ο πρώτος είχε οργανωθεί το 1902, όπως ρητά αναφέρεται στο «Αιγαίον» και καθιστούμε γνωστό στη ναξιακή βιβλιογραφία: «... Ο αρτισύστατος των "Ναξίων Σύνδεσμος" δέον να δράση επωφελώς δια την ατυχή νήσον μας, καθ' ην στιγμὴν εκατοντάδες χιλιάδων δραχμών, συλλεχθείσαι δια του αίματος και ιδρώτος του λαού δια κατασκευὴν λιμένος, ρίπτονται εις την θάλασσαν δι' ισοπέδωσιν και αποχέρσωσιν αυτής, ίνα ο Τόπος μας συν τω χρόνω αποκτήσῃ οικόπεδα πλείστα και πλατείας ευρυτάτας, αντί λιμένος ασφαλούς και ακυμάντου!!! Εννοούμεν τον

20. Susan Sutton, *Migrant Regional Associations: An Athenian Example and its Implications* (PhD), The University of North Carolina at Chapel Hill.

21. Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας*, Αφοι Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 1994, 2000, 289.

22. Πρβλ. Γ. Λογαράς, «Στοιχεία από τη ζωή και τη δράση των Ναξιακών Συλλόγων, 1926-1927», *Ναξιακά* 4-5 (Σεπτ. - Δεκ. 1985), 67.

Πρόεδρον του Συνδέσμου, ως πρώτιστον μέλημά του να θεωρήση να διαμαρτυρηθή όπου δει κατά των προέδρων, μηχανικών, υπομηχανικών και αντιμηχανικών του κατασκευαζομένου σήμερον λιμένος μας, οτινες αδρώς πληρωνόμενοι παρίστανται θεαταί απλοί της καταβυθίσεως και θολώσεως των θαλασσίων υδάτων όχι δια λίθων, σκίρρων και ογκολίθων, αλλά δια γης αροσίμου!!! (...) Χαιρετίζομεν και πάλιν την ίδρυσιν του "Συνδέσμου των Ναξίων" επ' αγαθώ της φίλης πατρίδος μας. Τύχη αγαθή»...²³. Για την ιστορία και μόνον του θεσμού ας αναφερθεί εδώ ότι πρώτος πρόεδρος του εξελέγη ο καθηγητής μαθηματικών Μάρκος Κορρές, Αντιπρόεδρος ο γιατρός Σ. Μαρής, Γενικός Γραμματέας ο Γ. Μαρής, Ειδικός Γραμματεύς ο ιερέας Δ. Βλυσίδης, Ταμίας ο Μάρκος Δαμιράλης και Έφορος της βιβλιοθήκης ο Χριστόδουλος Γκιώνης²⁴. Η φθίνουσα πορεία του («η μεταξύ των διχόνοια και η φιλοπρωτεία, δεν τους αφήκε να ορθοποδήσωσι» γράφει το «Αιγαίον») σήμανε το οριστικό του τέλος λίγα χρόνια μετά τη σύστασή του. Αναβίωση και «μετενσάρκωση» αυτού του πρώτου μορφώματος είναι ο «Σύλλογος των εν Αττική Ναξίων», ο σύλλογος που πραγματοποιεί την πρώτη εκδρομή στη Νάξο τον αιώνα που πέρασε. Ιδού πώς υποδέχθηκε η μπτέρα-πατρίδα Νάξος την είδηση της ιδρύσεώς του, με τη γραφίδα ενός ξενιτεμένου τέκνου της:

«Πάσα Ναξιακή ψυχή και καρδιά επληρώθη χαράς ανεκφράστου επί τω χαρμοσύνω γεγονότι, ότι συνεστήθη εν Αθήναις Σύλλογος και των Ναξίων, όστις αν μη τι άλλο επιτύχη, τουλάχιστον αποδεικνύει εν τη πρωτευούση ότι υπάρχει που της Ελλάδος το όνομα Νάξος. Την ανάγκην μιας τοιαύτης συστάσεως κατιδόντες πολλοί των εν Αθήναις Ναξίων και βαθέως τρωθέντες δια την έλλειψιν ταύτην, την γενομένην έτι μάλλον αισθητήν κατά τα εγκαίνια της Δέσσης της Κυκλαδικής Ενώσεως, έσπευσαν να συνέλθωσι και θέσωσι τας βάσεις του, όπερ και κατόρθωσαν παρ' όλας τας δυσκολίας και παρ' όλας τας αντιδράσεις ας συνήντησαν.

Και δια τούτο οι πρωτεργάται της ιδέας ταύτης, οι θεμελιωταί του συλλόγου τούτου δικαίως εν τη συνειδήσει του Ναξιακού λαού

23. Αιγαίον, φ. 44 (19. 5. 1902), 1.

24. Αιγαίον, φ. 45 (26. 5. 1902), 3.

κατέλαβον αξιωματικήν θέσιν, το δε' όνομά των ευφήμως ηχεί εις τα ώτα του. (...).

Έν μόνον όμως έχομεν ταπεινώς να συστήσωμεν εις τους ιδρυτάς δια να εκλείψη πάσα επίκρισις, πάσα μεμψιμοιρία, πάσα διαφωνία. Να κληθώσι άπαντες οι εγγραφέντες Νάξιοι εις γενικήν συνέλευσιν και γνωστοποιουμένης επισήμως της ιδρύσεώς του, να αφεθθή ελεύθερος έκαστος να προσφέρη τας γνώσεις του, τα φώτα του, την φιλοπατρίαν του, και δυνηθή ούτω να δοθή εις τον σύλλογον σκοπός πραγματικός και τελεσφόρος του οποίου τα αποτελέσματα να αισθανθή η νήσος μας, ήτις υπέρ πάσαν άλλην εποχήν έχει ανάγκην προστασίας. Ο σκοπός, τον οποίον τώρα αβασανίστως απέδωκαν, είνε εντελώς άόριστος και πράγμα που μόνον ακούεται και δεν βλέπεται, διότι τί άλλο είνε αυτό το "εξυπηρέτησις των Ναξιακών συμφερόντων". Έχει ανάγκην η πατρίς μας τόσων και τόσων, ώστε μόνον η επιβολή ενός τοιούτου συλλόγου δύναται ν' ανακόψη τον ρουν της καταστροφής της....»²⁵.

Σήμερα, η ανασυγκρότηση της γενέθλιας τοπικής κοινότητάς στον αστικό χώρο (της μετεγκατάστασης) σχετίζεται εν πολλοίς με τον τόπο καταγωγής. Έτσι είχαν τα πράγματα και στις αρχές του 20ού αι. Και τότε είχαμε συνεστιάσεις, χορούς, εφημερίδες που κυκλοφορούσαν στην Αθήνα (όχι συλλογικές, αλλά ιδιωτικές) και οι οποίες έτασσαν ως πρώτιστο στόχο τους την πρόοδο του νησιού, την έξοδό του από την αφάνεια, την ανάδειξή του στο κυκλαδικό και το εθνικό στερέωμα, την ενεργοποίηση της ναξιακής συνείδησης, κ.τ.τ. Η δημιουργία ενός τέτοιου συλλόγου ήταν πράξη πατριωτική, όπως χαρακτηρίζεται στα κείμενα των ναξιωτών εκδοτών και όχι μόνον αυτών²⁶. Οι εσωτερικοί μετανάστες δεν λησμόνησαν τον τόπο της καταγωγής τους, το χωριό, το νησί τους, την μικρή επαρχιακή πόλη τους. Είχαν την αίσθηση του ανήκειν σ' ένα τόπο, με τον οποίον τους συνέδεαν η κοινή καταγωγή, το παρελθόν, η ιστορία, οι κοινές παραδόσεις, οι καταγωγικοί μύθοι, το πολιτιστικό της κε-

25 Αθηναίος, *Αιγαίον*, φ. 316 (26. 1. 1909), 1-2.

26 Προβλ. ανάλογο χαρακτηρισμό σε πειρωτικό σύλλογο στο Ευ. Αυδίκος, *Η ταυτότητα της περιφέρειας στο Μεσοπόλεμο. Το παράδειγμα της Ηπείρου*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993, 138, υποσημ. 312.

φάλαιο. Να οι όροι της δημιουργίας του πολιτικού καθαγιασμού της ιδιαίτερης πατρίδας. Ο εκδότης του «Αιγαίου» διατυπώνει ξεκάθαρα αυτό που αποδεικνύει η σύγχρονη λαογραφική έρευνα: οι μετανάστες ανασυγκροτούν τον γενέθλιο τόπο στο νέο τόπο της εγκατάστασης και ταυτόχρονα επιθυμούν διακαώς να διατηρήσουν την επαφή με το παρελθόν τους και την απολεσθείσα (εν μέρει) παλαιά συλλογικότητα: «Ο εν Αθήναις σύλλογός μας πέρυσι προσεπάθησε να υπερνικήση τα εμπόδια ταύτα, αλλά δεν ηδυνήθη, διότι προς τοις άλλοις και η πολιτική κατάσταση τότε δεν επέτρεπε να σκέπτεται τις περί εκδρομών, καθ' ον χρόνον ύψιστα εθνικά συμφέροντα διεκυβεύοντο²⁷. Εφέτος όμως κατόπιν δραστηριότητας εργασίας κατώρθωσε το διοικητικόν συμβούλιον να καταβάλη πάντα τα προσκόμματα και να πραγματοποιήση την εκδρομήν...». Ένας τρόπος συμβολικής επανένωσης με τη γενέτειρα είναι η προσωρινή επανασύνδεση μ' αυτήν μέσω μιας ολιγοήμερης εκδρομής.

Φυσικά δεν ήταν αυτός ο αποκλειστικός και μοναδικός σκοπός της, ή τουλάχιστον, δεν ήταν όλων των συμμετασχόντων σ' αυτήν, αφού, π.χ., κάποιοι εκδρομείς, όπως δηλώνεται ρητά στα σχετικά κείμενα, ήταν ξένοι, μη Νάξιοι, άρα τα κίνητρα της επίσκεψής τους ήταν παντελώς διαφορετικά των Ναξιωτών, οι οποίοι τους είχαν πα-
ρακινήσει, ως φίλους, να συμμετάσχουν στην εκδρομή τους. (Έτσι γίνεται και σήμερα: στις περισσότερες εκδρομές πολιτιστικών συλλόγων μεγάλο μέρος των εκδρομέων είναι ξένοι, φίλοι των μελών του συλλόγου). Εννοείται, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, ότι τα κίνητρα δεν ήταν κοινά ούτε στους ίδιους τους εκδρομείς Ναξιώτες.

Από κοινωνιολογική και ψυχολογική άποψη ένα ταξίδι είναι μια φυγή από την πραγματικότητα, από τον καθημερινό εαυτό μας, από τον πολιτισμό του άστεως ειδικότερα, που έγινε κουραστικός, επαχθής, «ανίερος» εν σχέσει με το «αλώβητο ήθος» της υπαίθρου και τα «αγνά, παραδοσιακά ήθη» της²⁸. Η αναβάπτιση των ναξιωτών «προσκυνητών»-εκδρομέων στο συλλογικό εγώ της πατρίδας, η

27. Αναφέρεται στα καθοριστικά για το μέλλον του τόπου γεγονότα της επανάστασης στο Γουδί και στα όσα επακολούθησαν με την έλευση του Βενιζέλου στην ελλαδική πολιτική σκηνή.

28. Σχετική βιβλιογραφία για το ενδιαφέρον αυτό θέμα βλ. ενδεικτικά Μ. Γ. Μεραικλής, *Λαογραφικά ζητήματα*, Χ. Μπούρας, Αθήνα 1989, passim Βάλτερ Πούχνερ, «Βιβλιοκρισίες», *Λαογραφία* 37 (1995), 170.

αναζήτηση του προσωπικού εγώ καθενός εξ αυτών στον αγνό εξωτισμό της, η νοσταλγία της επανένωσης με τους συγγενείς, με τα βιώματα, με τις εικόνες, η επιθυμία τους να βαδίσουν ξανά στα μονοπάτια της παιδικής ηλικίας, να μετατεθούν χρονικά στο παρελθόν, η περιλάλητη δηλαδή νοσταλγική «επιστροφή στις ρίζες» είναι η κρυφή και φανερή τους επιθυμία. Η (επαν)ενσωμάτωση με το αυθεντικό, αυτό το μεταφυσικό όνειρο, το ψυχοθεραπευτικό αντίδοτο, το φιλοσοφικό ιδανικό²⁹ είναι η πρωταρχική, η κινούσα δύναμη αυτού του ταξιδιού. Οι αναλογίες με το θρησκευτικό προσκύνημα είναι ορατές. Ο όρος (*pilgrimage*) εμπεριέχει την ιδέα ενός ταξιδιού και έχει έναν πρωταρχικό στόχο: να φθάσει ο προσκυνητής σε έναν ιερό τόπο (ή σε ναό ή σε μια εικόνα) για να προσκυνήσει και να ευχηθεί στην υπερκοσμική θεότητα. Το ταξίδι αυτό είναι φυσικά εν πρώτοις πραγματικό, είναι όμως κατά βάθος συμβολικό και μεταφορικό, στο οποίο λαμβάνει χώρα μια πνευματική (ή και κοινωνική) αλλαγή. Ένα αντίστοιχο προσκύνημα στον ιερό χώρο της ιδιαίτερης πατρίδας είναι κι αυτό των εκδρομέων, από τον «πνευματικό αλλά και πολιτικό μαγνητισμό» της παρακινημένων. Θυμάμαι ότι τη δεκαετία του 1970 οι ξενιτεμένοι ναξιώτες συγχωριανοί, μέλη του τοπικού μας συλλόγου, παρακινούσαμε αλλήλους να επισκεφθούμε το χωριό (σε μικρές παρέες 2-3 ατόμων) με κάθε αφορμή (στον «ιερό χρόνο» των μεγάλων εορτών, στις διακοπές, στο πανηγύρι του, ή χωρίς άλλη «εθιμική» αιτία), με τη φράση «να πάμε να προσκυνήσουμε τον άγιο τόπο», και ότι αντιμετωπίζαμε υποτιμητικά όποιον δεν συμμετείχε σ' αυτές τις προσωπικού χαρακτήρα επανασυνδέσεις με την μητέρα-κοινότητα. Βεβαίως στο θρησκευτικό προσκύνημα συνυπάρχουν πολλοί άλλοι λόγοι όπως ήδη αναφέραμε: να ευχαριστήσεις το Θείο, να παρακαλέσεις για κάτι, να δεις από περιέργεια τον ιερό τόπο, να μεταβείς εκεί για μια καταγραφή των γεγονότων, να ξεφύγεις από την καθημερινότητά σου, κ.ά. Οι προσκυνητές έχουν την εμπειρία της «απελευθέρωσης από

29. Για το αυθεντικό στη Λαογραφία βλ. ενδεικτικά Βάλτερ Πούχνερ, «Βιβλιοκρισίες», ό.π. 170, - Ευ. Αυδίκος, «Η Κάρπαθος ως λαογραφικό και ανθρωπολογικό παράδειγμα», στον τόμο *Κάρπαθος και Λαογραφία, Β' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας* (Κάρπαθος, 26-29 Σεπτεμβρίου 2001), Αθήνα 2003, 71-86, όπου και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

την εγκόσμια δομή»³⁰, συγχρόνως όμως, κατά την J. Dubish, δεν εγκαταλείπουν διόλου τη δομή αυτήν³¹. Η μεθοριακότητα και η κοινωνική μέθεξη δεν είναι απαραίτητα εγγενή χαρακτηριστικά του προσκυνήματος, όπως προείπαμε. Πολλοί προσκυνητές είναι απορροφημένοι στις δικές τους λατρευτικές ενέργειες, ώστε ελάχιστα επικοινωνούν με τους υπολοίπους. Παρόμοιες αναλογίες εντοπίσαμε στην περιγραφή της συλλογικής εκδρομής. Βεβαίως άλλο είναι το αβέβαιο της πραγμάτωσης μιας ευχής σου, ενός τάματός σου και άλλο η αυτόματη επιβεβαίωση του σκοπού της εκδρομής «άμα τη αποβιβάσει» στον ιερό χώρο της ιδιαίτερης πατρίδας. Άλλο πράγμα επίσης είναι η περιπλάνηση του προσκυνητή (συνήθως) μακράν της πατρίδας για να μεταβεί σε ένα διαφορετικό τόπο προκειμένου να βιώσει την ιερότητα και άλλο (κατ' αντίστροφη πορεία) η βίωσή της επιστρέφοντας στην πατρίδα. Μια αντίθετη πορεία με κοινό (μεταφορικά) στόχο.

Η πόλη, ως μικρογραφία ιερού ναού που εορτάζει, στολισμένη με νικητήρια σύμβολα (μυρσίνες) και το εθνικό αντίστοιχο (σημαίες) είναι έτοιμη να υποδεχτεί τους «προσκυνητές». Τα «μάσκουλα» με τους κρότους τους αποδιώχνουν το «κακό» που καιροφυλαχτεί να πλήξει την αίσια έκβαση της γιορτής ή, απλώς, δημιουργούν τον εγερτήριο θόρυβο που χρειάζεται μια τέτοια εκδήλωση (μια από τις πολλές εκδοχές του θορύβου που μελετά η Λαογραφία, γνωστά στους παροικούντες τη λαογραφική Ιερουσαλήμ). Το Δημαρχείο είναι ο χώρος που αντιπροσωπεύει την κοινωνική και πολιτική έκφραση της εντοπιότητας και της ναξιακής ταυτότητας, είναι ο χώρος στον οποίον συμβολίζεται το δημόσιο πρόσωπο της τοπικής κοινωνίας. Αυτόν τον χώρο επιλέγουν να «προσκυνήσουν» πρωτίτως. Ακολουθεί βεβαίως ο χώρος του μπροστοπολιτικού ναού της πόλης: η μεταφορική διάσταση του προσκυνήματος δηλαδή και η πραγματική.

Η εφημερίδα «Αιγαίον» δίνει τη δική της διάσταση στην «προσκυνηματική κάθοδο» του Συλλόγου. Δεν έχουμε δυστυχώς την ερ-

30. Victor Turner και Edith Turner, *Image and pilgrimage in christian culture...*, ό.π., 34.

31. Jill Dubish, *Το θρησκευτικό προσκύνημα...*, ό.π., 123.

μνηεία των κινήτρων από τους ίδιους τους «προσκυνητές», αφού δεν διαθέτουμε προς μελέτη ούτε τα πρακτικά των συνεδριάσεων του Δ. Σ. του συλλόγου τους· έχουμε δηλαδή την πρόσληψή αυτών των κινήτρων από τρίτους, οι οποίοι, αναπόφευκτα, σπανίως τα διερμηνεύουν ορθά. Όσα ακολουθούν είναι προσωπικές ερμηνείες «τρίτων προσώπων», του εκάστοτε συντάκτη τους, συνάδουν όμως απόλυτα με όσα προείπαμε για τον πρωταρχικό σκοπό της ιδρύσεως των εθνικοτοπικών συλλόγων, σκοπό που ασφαλώς γνώριζαν και με κάθε τρόπο προσπαθούσαν να πραγματοποιήσουν οι άκρως «πολιτικοποιημένοι» εκδότες των τοπικών εφημερίδων της εποχής και οι δημοσιογράφοι συνεργάτες τους: «...Πρέπει πάντες να κατέλθωμεν εκ των δήμων, ίνα γίνη πάνδημος υποδοχή. Πρέπει να συστήσωμεν εις τους ξενοδόχους μας να δείξουν φιλοξενίαν, να μη νομίσουν ότι κατ' αυτήν την ημέραν θα πλουτίσουν, να έχουν τον εγωισμόν να εμφανισθή μάλλον η πατρίς των ευπρόσωπος παρά να κερδίσωσιν ολίγας δραχμάς επί πλέον. Έκαστος εξ ημών ας φιλοτιμηθή να μεταβάλη την οικίαν του επί μίαν εσπέραν εις ξενοδοχείον ύπνου και φαγητού δια να μην μείνει ουδείς εκ των εκδρομέων δυσσαρεστημένος, δια ν' αποκομίσωσι πάντες αγαθήν εντύπωσιν δι' ημάς και δια τον τόπον μας. Αυτή θα είναι η μεγαλύτερα ωφέλεια, την οποίαν θα έχωμεν από την εκδρομήν του προοδευτικού εν Αθήναις σωματείου μας, να μάθη ο κόσμος ότι η Νάξος κατοικείται από ανθρώπους πεπολιτισμένους, περιποιητικούς, φιλοξένους. Τούτο δε θα ενισχύση τας σχολάς μας, θα προσελκύση πολλούς να παραθερίζωσιν εις τας μαγευτικάς εξοχάς της νήσου μας. Αυτό είνε το καθήκον όλων μας, το οποίον, ουδείς ελπίζομεν, θα ευρεθή να παραμελήση...»³². Τι διαβλέπω πίσω από την (όποια) κρυφή σημασία των γραφομένων: ο Σύλλογος και η εκδρομή του θα δώσουν το έναυσμα για τη γνωριμία των ξένων επισκεπτών με την πολιτισμική ιστορία και την απaráμιλλη φυσική ομορφιά της Νάξου, άρα θα μεταβληθούν σε ζωντανούς διαφημιστές του νησιού, άρα θα βοηθήσουν να καταστεί το νησί στο μέλλον ένας γνωστός και αγαπητός τόπος παραθερισμού πανελληνίως, με κύριο όφελος την οικονομική ανάπτυξή του. Συνεπίκουρη έρχεται η μαρτυρία της

32. «Η εκδρομή του Συλλόγου μας», *Αιγαίον*, φ. 363 (23. 5. 1910), 1-2.

«Παροναξίας»: «...Θα προσελκύσωμεν πολλούς να παραθερίζωσιν εν τη νήσω μας, τους οποίους τώρα το κακόν (ας το είπωμεν ανενδοιάστως) όνομα του Ναξίου αποτρέπει από του να έρχονται εις τας δροσολούστους εξοχάς μας...»³³. Οι εκδότες του «Αιγαίου» Πάνος Βυρίνης και της «Παροναξίας» Γεώργιος Μανετάκης βλέπουν από το 1909 την εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου στο νησί το 2009...

Λίγες ημέρες προ της καθόδου στο νησί, το «Αιγαίον», αφού παρακίνησε όλους τους τοπικούς φορείς, το Δήμο κυρίως, τους ιδιώτες να οργανώσουν πάνδημη υποδοχή (πρβλ. προηγούμενη παράγραφο) τους πρότεινε τα εξής εκπληκτικά, που καθορίζουν ακόμη μέχρι σήμερα τους σκοπούς της ύπαρξης των εθνικοτοπικών συλλόγων, όπως προέκυψαν από επιτόπιες επιστημονικές έρευνες στον ελλαδικό χώρο: οι περισσότεροι πολιτιστικοί σύλλογοι υπάρχουν και ενεργούν για το συμφέρον των κατοίκων της γενέθλιας γης, παρά γι' αυτό των ξενιτεμένων παιδιών της στις πόλεις³⁴, αν και η μελέτη των καταστατικών τους, όπως έχει αποδείξει η αδημοσίευτη έρευνα του γράφοντος, με βάση τους ναξιακούς, αποδεικνύει ολοφάνερα ότι πρωταρχικοί σκοποί της ίδρυσής τους είναι η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των αποδήμων, η διατήρηση της μεταξύ τους επικοινωνίας, η επίλυση προβλημάτων που σχετίζονται με την εγκατάσταση και την περαιτέρω διαβίωσή τους στα αστικά κέντρα.

Οι σύλλογοι υποκαθιστούν το ανύπαρκτο κράτος και την (επιβαλλόμενη αλλά απύουσα) κρατική πρόνοια για την ανάπτυξη της υπαίθρου. Παίζουν διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στη γενέθλια γη και την Πολιτική/τους πολιτικούς, υποκαθιστούν το ίδιο το Κράτος μεριμνώντας για έργα ευποιίας και εξωραϊσμού, τα οποία θα μετριάσουν την υπάρχουσα άνιση σχέση της πόλης με την επαρχία-γενέτειρα. Στο επόμενο παράθεμα του «Αιγαίου» ο εκδότης του είναι σαφέστατος: η Νάξος συνεισφέρει τεράστια ποσά (εν συ-

33. Παροναξία, φ. 45, έτος Β' (26. 5. 1910), 2.

34. Πρβλ. Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη, *Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες...*, ό.π., 131-144. - Susan Buck Sutton, «Rural-urban migration in Greece», στο M. Kenny - D. Kertzer (eds), *Urban life in Mediterranean Europe. Anthropological perspectives*, University of Illinois Press, Urbana 1983, 242.

γκρίσει με άλλες περιοχές) δια της σμύριδος στο ελληνικό Βασίλειο («συνεισφέροντες εις τα βάρη του, όχι όσον οι άλλοι, αλλ' επί πλέον έν ολοστρόγγυλον εκατομμύριον ετησίως από την σμύριδα... Διατί λοιπόν όχι εκ παραλλήλου ν' αυξήση, αλλ' έστω και να βελτιωθή μόνον η κατάσταση των κατοίκων της νήσου, της τόσο προσδοφόρου διά το Κράτος;»), αλλά αντ' αυτού εισπράττει την κρατική αδιαφορία. Δικαιολογημένο το παράπονο και η αγανάκτηση του υπογραφομένου εκδότη, ο οποίος, όπως έχουμε αναφέρει αλλού, κάνει αυτήν την περίοδο τον «Ναξιωτισμό» (προάσπιση των συμφερόντων του νησιού) σημαία του ιδεολογικού του αγώνα, ιδέα που έρχεται σε σύγκρουση με ανάλογη των γειτόνων νησιωτών ή των Ελλήνων άλλων περιοχών, και έχει ως (ένα, ενδεικτικό) αποτέλεσμα τους μεταξύ τους ανταγωνισμούς, ποικιλοτρόπως εκτεφρασμένους.³⁵ Απευθυνόμενος, ειδικότερα, στους απόδημους Ναξιώτες τους προτείνει επιτακτικά: *«Είνε καιρός πλέον να συνέλθητε και αποφασίστε μόνοι σας περί της σωτηρίας του Τόπου μας και της υποστηρίξεως των πανταχού καταπατουμένων δικαίων μας»*. Τα ίδια είχε υποστηρίξει την περίοδο που ιδρύθηκε ο εν λόγω ναξιακός σύλλογος στην Αττική (αρχές του 1909) και ακόμη πιο σθεναρά παλαιότερα, το 1906, όταν έβλεπε τους ξενιτεμένους Πελοποννήσιους συμπατριώτες του (ο εκδότης του *«Αιγαίου»* ήταν Αρκάς Αγιοπετρίτης³⁶) να ιδρύουν πολιτιστικούς συλλόγους, ενώ οι Ναξιώτες αδρανούσαν. Στο παρακάτω κείμενο μιλά ως Ναξιώτης, υπό τη δεύτερη δηλαδή τοπική του ταυτότητα. Αξιοπρόσεκτη και πάλι η αίσθηση των καταπατουμένων ναξιακών συμφερόντων από το Κράτος και η επιβεβλημένη αναγνώρισή τους μέσα από τις προσπάθειες ενός εθνικοτοπικού Συλλόγου. Αξιοπρόσεκτο ότι ονομάζει αυτές τις συσσωματώσεις *συλλόγους, συνδέσμους, τοπικούς και γενικούς* κατά το γεωγραφικό εύρος τους:

«...Σήμερον, ω φίλοι συμπολίται, οι σύλλογοι και οι σύνδεσμοι, τοπικοί τε και γενικοί, είνε χρησιμώτατοι και αναγκαιότατοι, διότι φέρουσιν εις πέρας έργα τεράστια και κολοσσιαία, άτινα ιδιωτική πρωτοβουλία και αι κυβερνήσεις αδυνατούσι να εκτελέσωσι.

35. Πρβλ. Μ. Σέργης, *Ακληρήματα...*, όπ., 93-102, 151-182.

36. Μ. Σέργης, *Εφημερίδες και Λαογραφία ...*, όπ., 31 κ.ε.

Το αληθές είναι, ότι - παρ' ημίν μόνον - εκ πρώτης όψεως η ιδέα αυτή φαίνεται κάπως υπερβολικώς μεγάλη και ανωτέρα των δυνάμεων ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αλλ' αν εξετάσωμεν ολίγον βαθύτερον, θα ιδώμεν, ότι δεν είνε και πολύ τολμηρά η ριφθείσα ιδέα - έστω - και από μίαν δράκα ιδιωτών, παλαιόντων έξω του τόπου των, τον αγώνα του βιοπορισμού. Διότι δια να ριζοβολήση και να βλαστήση και να καρποφορήση μια ιδέα, δεν είναι ανάγκη πάντοτε - ίσως δε και ποτέ - να προέρχητε από όγκον. Της αρκεί αυτή καθ' εαυτήν να έχη τα στοιχεία ζωής δια να ζήση.

Και η προκειμένη είνε περισσότερον ή βιώσιμος, διότι τι άλλο είνε ή μία γενική και βαθεία συναίσθησις των πρωτίστων αναγκών του τόπου μας, των μη, από πολλών ετών, εκπληρουμένων και μία, όχι πρόκλησις της προσοχής, αλλά μία διαμαρτυρία έντονος και δριμεία κατά των αρμοδίων να ζητήσουν και μη ζητούντων και κατά των υποχρέων να παράσχουν και μη παρεχόντων;

Αποτελούμεν και ημείς βέβαια μέρος του Ελληνικού αυτού Βασιλείου και συνεισφέρομεν εις τα βάρη του, όχι όσον οι άλλοι, αλλ' επί πλέον έν ολοστρογγύλον εκατομμύριον ετησίως από την σμύριδα, δια την οποίαν εσχάτως τόσος έχει εγερθή θόρυβος και σκέψεις ανταλλάσσονται και τρόποι μελετώνται, όπως αι εξ αυτής πρόσοδοι, απείρως πολλαπλασιασθούν.

Διατί λοιπόν όχι εκ παραλλήλου ν' αυξήση, αλλ' έστω και να βελτιωθή μόνον η κατάστασις των κατοίκων της νήσου, της τόσον προσδοφόρου δια το Κράτος;

Έχομεν τόσας ανάγκας, αποτελούσας πλέον αυτά τα στοιχεία της υπάρξεως και συντηρήσεως ανθρωπίνων κοινωνιών. Λιμένα δεν έχομεν και επομένως τα ολίγα εις την νήσον μας προσεγγίζοντα πλοία διατρέχουν κίνδυνον καταποντισμού και εις ελαχίστην ριπήν του ανέμου, δρόμους δεν έχομεν και δι' αυτό κάθε τόσο κρεμνοτακίζονται τα ζώα μας και μετ' αυτών ημείς που τα επιβαίνομεν, λοιπόν ούτε εξωτερικήν, ούτε εσωτερικήν συγκοινωνίαν. Και επομένως ούτε εμπόριον!

Αι διχόνοιαι όμως τα μίση και αι αντιζηλΐαι δεν μας αφήνουσι να προσδεύσωμεν. Αλλ' έως πότε λοιπόν, ω συμπολίται! Δεν εκουράσθητε πλέον ν' αναμένετε, δεν απηυδήσατε να προσδοκάτε, δεν

απεκάματε να ελπίζετε από τους άρχοντάς σας, από τους αντιπροσώπους σας;

Είνε καιρός πλέον να συνέλθτε και αποφασίσετε μόνοι σας περί της σωτηρίας του τόπου μας και της υποστηρίξεως των πανταχού καταπατουμένων δικαίων μας. Γένοιτο!»³⁷.

Επανερχόμαστε στην πρόσληψη των κινήτρων της εκδρομής, με δύο ακόμη ερμηνευτικές τους εκδοχές. Ο εκδότης της «Προόδου» Αριστόβουλος Βαρδής την είδε ως κίνητρο κάποιων χωρικών να επισκεφθούν τον τόπο τους με οικονομικά συμφέροντα τρόπο («Μέλη τινά του Συλλόγου και ξένοι διάφοροι αφίχθησαν ως και χωρικοί εξ Εγκαρών και Μελάνων επωφεληθέντες της ευκαιρίας ίνα επισκεφθώσι τα χωρία των με ευθηνόν ναύλον...³⁸), επειδή όπως φαίνεται ο ναξιακός σύλλογος είχε πετύχει (σε συνεργασία με την ακτοπλοϊκή εταιρεία) ειδική, προνομιακή τιμή. Κάποιοι άλλοι θεωρούν (εκφράζονται δια του προαναφερθέντος εκδότη) ότι η λαμπρή υποδοχή υπέκρυπτε κομματικά οφέλη (επέρχονταν εθνικές εκλογές) όχι τόσο για τους «Αθηναίους» διοργανωτές της όσο για τους Χωραίτες που τους υποδέχθηκαν, και κρίνουν με σατιρικό τρόπο ότι «...εν συναυλία ακούονται παράπονα και αραϊ κατά του κομήτου³⁹ όστις δεν εξέδραμε μέχρι της γης να ξεπαστρέψη καμπόσους δοξομανείς και διαφόρους κομματικές βλέψεις δια το προσεχές»⁴⁰. Υπάρχει, όντως, μέχρι και σήμερα η τάση να συνδυάζονται αξιοπρόσεκτες (με θετικό χαρακτήρα) πράξεις ηγετών ή ηγετικών

37. Αιγαίον, φ. 232 (6. 10. 1906), 2. Πρβλ. από την ίδια εφημερίδα, φ. 365 (15. 6. 1910), 1: «Η νήσος μας ευχαριστούσα τους εκδρομείς οφείλει χάριτας εις το Προεδρείον του Συλλόγου μας και λοιπά του Διοικητικού Συμβουλίου μέλη, από τον πατριωτισμόν και την μόρφωσιν του οποίου αναμένει όχι μόνον την παγίωσιν ετησίας τοιαύτης εορτής, αλλά πλείστα άλλα ευεργετικά υπέρ της νήσου μας βήματα, ενός τοιούτου σωμатеίου του οποίου ο μόνος σκοπός δέον να είναι η εξυπηρέτησις των συμφερόντων της νήσου μας (...)».

38. Πρόδος, φ. 67, έτος Β' (10. 6. 1910), 4. Για την εφημερίδα αυτήν βλ. Μανόλης Γ. Σέργης, Εφημερίδες και Λαογραφία..., ό.π., 39, 43, 49, 114, 142, 184, 230, 252, 256, 257. - Κ. Μ. Μαντζουράνης, «Τύπος και τυπογραφία στη Νάξο», Ναξιακόν Αρχείον, τχ. 2-3 (Φεβρουάριος - Μάρτιος 1947), σελ. 20 (ελάχιστες και συνάμα λανθασμένες πληροφορίες). - Γ. Στίνης, «Σύντομο χρονικό και ανατομία του Ναξιακού Τύπου (1890-Ιούλιος 1992), Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου με θέμα «Η Νάξος δια μέσου των αιώνων», ό.π., 1081, 1094 (Προσοχή όμως, διότι δυστυχώς πολλές αναφορές του είναι εσφαλμένες).

39. Για την αντιμετώπιση του γνωστού «τρομερού» κομήτη του Χάλεϋ στον ναξιακό Τύπο βλ. Παροναξία, φ. 43 (12. 5. 1910), 3. - Πρόδος, φ. 65, έτος Β' (29. 4. 1910), 3.

40. Πρόδος, φ. 67, έτος Β' (10. 6. 1910), 4.

ομάδων με το προσδοκώμενο απ' αυτές κομματικό (ίδιον) όφελος, εξ αιτίας του χρόνου που επιλέγεται να εκπλωθούν αυτές. Η καχυποψία των πολιτών έχει φυσικά ρίζες παλαιότατες, στο παράδειγμά είχαμε μόνον 80 χρόνια ελεύθερης πολιτικής ζωής...

Ένα επιπλέον θέμα το οποίο δεν έχει μελετηθεί στην ελληνική Λαογραφία είναι ο τρόπος που αντιμετώπισαν οι ιθαγενείς Ναξιώτες τους επισκέπτες τους συμπατριώτες και ξένους, ειδικά τους τελευταίους, τους τουρίστες δηλαδή. Η ενθουσιώδης υποδοχή, η λαμπρή φιλοξενία των εκδρομέων από επώνυμους (τονίζω) Χωραίτες, πρέπει να θεωρηθεί δεδομένη όπως φαίνεται από τις περιγραφές σύσσωμου του Τύπου. Όπως επίσης κι αυτή των ντόπιων οικείων και φίλων των εκδρομέων που συνάντησαν τα παιδιά τους, τους φίλους τους, τους συγγενείς τους μετά από κάποια μικρή ή μεγάλη χρονική περίοδο χωρισμού⁴¹. Οι σχέσεις εδώ, επειδή είναι όντως οικείες και φιλικές, δεν διαθέτουν προσποίηση και «θεατρικότητα». Με τον υπόλοιπο λαό τι συνέβη; Δυστυχώς οι περιγραφές του Τύπου σ' αυτό το σημείο σιωπούν. Μια καταγγελία όμως ενός Χωραίτη, του Μ. Ι. Δ.(ελλαρόκκα), και η περιγραφή-προτροπή του «Αιγαίου» αποδεικνύουν αυτό που ο Βάλτερ Πούχνερ αποκαλεί *τουρισμό-παράσταση*: ο διακεκριμένος ερευνητής του θεάτρου θεωρεί τον σύγχρονο τουρισμό ως ένα είδος παιχνιδιού, ως ένα είδος *παράστασης*, στην οποία οι θεατές- τουρίστες *προσποιούνται πως θεωρούν γνήσιο αυτό που τους παριστάνεται ως αυθεντικό*. Το θέμα σχετίζεται με την αναπαράσταση του παλιού, του «παραδοσιακού» στο παρόν.

Οι Χωραίτες «στήνουν» κάτι ανάλογο: δεν αναπαριστούν εικόνες από μια παλαιότερη, «αυθεντικά λαϊκή» πόλη, αλλά ένα επιμελώς κατασκευασμένο σκηνικό υποδοχής επικαλύπτοντας το άθλιο παρόν τους, αφού προσπαθούν παντοιοτρόπως να εξωραίσουν πρόσκαιρα και «εξωτερικά» την βρωμερή και επικίνδυνη για την υγεία των ξένων πόλη τους⁴²: «Μέγισται καταβάλλονται ενέργειαι υπό

41. Τέτοια ζητήματα τίθενται στο B. Pöttler, U. Kammerhofer-Aggermann, *Tourismus und regionalkultur. Referate der Österreichische Volkskundetagung 1992 in Salzburg, Wien, Selbstverlag des Österreichische Vereins für Volkskunde 1994.*

42. Πρβλ. Μ. Γ. Σέργης, «Χώρα Νάξου, 1901-1915. "Συνέχειες" και όψεις της μεταβολής της πόλης (η μαρτυρία του τοπικού Τύπου)», στον τόμο Μ. Γ. Σέργης - Στέφ. Ψαρράς (επιμ.), *Νάξος. Αρμενίζοντας στον χρόνο*, ό.π., 389-390.

του δραστηρίου Δημάρχου μας κ. Εμμ. Ναυπλιώτου όπως κατορθωθή επί τέλους να γίνη κάτι δια την δεξίωσιν του αφιχθησομένου συλλόγου. Κατηρτίσθησαν δε υπό αυτού δύο επιτροπαί, εξ ων η μία προς συλλογήν εράνων, ήτις πάσαν καταβάλλει δραστηριότητα ίνα το υπ' αυτής συναχθησόμενον ποσόν επαρκέση δια την διακόσμησιν των κεντρικών μερών της πόλεώς μας. Εναπόκειται ήδη εις το δημοτικόν συμβούλιον όπως συναινέση εις την πρότασιν του κ. δημάρχου όσον αφορά την καθαριότητα, η της οποίας ανάγκη είνε τόσον μεγάλη κατά τας εκθέσεις των ιατρών της πόλεώς μας, διότι η δια μειοδοτικής δημοπρασίας γενησομένη καθαριότης θα συντελεσθή όταν η πόλις θα έχη μεταβληθή εις μέγα νοσοκομείον»⁴³.

Ο Μ. Ι. Δ.(ελλαρόκκας) εκφράζει την πλήρη διαφωνία του στην «πανήγυρι», όπως τη χαρακτηρίζει, της «καθόδου» του Συλλόγου Ναξίων, κυρίως στην απόφαση του δήμου και των επιτροπών να καλύψουν την πόλη «προσωρινώς, έστω και δια λεπτού μόνον και διαφανούς πέπλου εις τα όμματα των ξένων, ίνα αδαμιαίως πόλιν, θριαμβευτικώς απογυμνώσωμεν την αθλιότητα ταύτην» αμέσως μετά την αναχώρησή τους. Παρακαλεί η συνδρομή του (πρβλ. παραπάνω τη δημιουργία ερανικών επιτροπών) να διατεθεί για οποιοδήποτε άλλον σκοπό πλιν της (πρόχειρης, ευκαιριακής και προς εντυπωσιασμόν) διακόσμησης της πόλης, προτείνει δε σε κάθε συμπολίτη του να μείνει σε οικειοθελή «κατ' οίκον» περιορισμό εκείνες τις ημέρες, για να μη βρεθεί «εις την θλιβεράν θέσιν να αντικρούση τους μορφασμούς και τους ειρωνικούς υπαινιγμούς των ξένων εις βάρος ημών...», σαν κι αυτούς που θυμάται ότι αντίκρουσε όταν επισκέφθηκαν την πόλη τους ο βασιλιάς και η συνοδεία του⁴⁴ και σε άλλες δυο-τρεις περιπτώσεις επισκέψεως ξένων. Επιμένει ότι «η μέθοδος της δι' εράνων προχείρων και σπασμωδικών προς κάλυψιν των τόσων ασχημιών της καταστάσεως ταύτης [της Χώρας], είναι εντελώς άστοχος και ανωφελής...»⁴⁵.

43. «Η εκδρομή του Συλλόγου», Αιγαίον, φ. 364 (2. 6. 1910), 2.

44. Βλ. Μ. Γ. Σέργης, «Η επίσκεψη της Βασιλικής Οικογένειας στη Νάξο το 1904», Ναξιακά, τχ. 7/45 (Δεκ. 2002 - Ιαν. 2003), 10-28.

45. Μ. Ι. Δ.(ελλαρόκκας;), «Ανοικτή επιστολή...», Πρόδος, φ. 68, έτος Β' (22. 6. 1910), 2.

Ο ίδιος επίσης ο εκδότης της «Προόδου» καυτηριάζοντας τις αμετροεπείς δημοσιεύσεις των άλλων δύο ανταγωνιστικών φύλλων («Αιγαίου», «Παροναξίας») για δήθεν αθρόα κάθοδο επισκεπτών και ταυτόχρονα «καταναλωτών» ντόπιων ναξιακών ειδών, από τα απλά σουβενίρ μέχρι την κατανάλωση φαγητού σε εστιατόρια, δίνει τη δική του απάντηση σε (εκδηλωθείσες;) αντιδράσεις των παραγωγικών φορέων της πόλης, όταν οι προσδοκίες τους για καθολική απορρόφηση των προσφερομένων προϊόντων τους φάνηκαν φρούδες: «*Τερατώδεις δια του εγχωρίου Τύπου δημοσιεύσεις περί αφίξεως 600 ατόμων και συστάσεις δια την αφθονίαν απάντων εξέσπασαν εις την ράχιν των ατυχών ξενοδόχων, καφεπωλών και μαγείρων ζητούντων καταναλωτάς να ξεπωλήσωσι τα προϊόντα της τέχνης των*»⁴⁶. Αν αληθεύουν τα παραπάνω, είναι εύκολο να εικάσουμε τις αντιδράσεις τους έναντι των τουριστών.

Ο χρόνος του ταξιδιού (του θρησκευτικού προσκυνήματος και του μεταφορικού στην πατρίδα) δεν είναι ο συνηθισμένος κοινός χρόνος, είναι ιερός χρόνος, έχει όμως κι αυτός ένα τέλος που σηματοδοτείται (στην περίπτωσή μας) με την επιστροφή στην καθημερινότητα της Αθήνας. Μετά την επανενσωμάτωση των ξενιτεμένων Ναξίων στην πόλη, εστάλη το επιβεβλημένο σ' αυτές τις περιπτώσεις ευχαριστήριο τηλεγράφημα προς τους συμπατριώτες Ναξιώτες. Είναι κι αυτό δηλωτικό της πνευματικής αναβάπτισης (αντίστοιχης του ιερού θρησκευτικού προσκυνήματος) που επήλθε με την αναβάπτιση στα νάματα της τοπικής ταυτότητας. Ιδού το περιεχόμενό του, με την προτροπή να προσέξουμε την τελευταία του φράση: «*Το διοικητικόν συμβούλιον του "Ναξιακού Συλλόγου" εκφράζει την άπειρον του Συλλόγου ευγνωμοσύνην εις τον κ. Δήμαρχον Νάξου Εμμ. Ναυπλιώτην, εις το δημοτικόν συμβούλιον, εις τας άλλας δημοσίας αρχάς, εις τα αξιότιμα μέλη των προς διακόσμησιν της πόλεως και υποδοχήν εν γένει επιτροπειών, εις τους ιδιώτας τους διακοσμήσαντας τας οικίας αυτών και οπωσδήποτε φιλοξενήσαντας τους εκδρομείς, εις τους καταστηματάρχας δια την έκτα-*

46. Πρόοδος, φ. 67, έτος Β' (10.6.1910), 4.

κτον περιποίησιν και αφιλοκέρδειαν αυτών. Και εν γένει τους πάντας τους συντελέσαντας εις την μεγαλοπρεπή και ένθερμον υποδοχήν των εκδρομέων, την συνδέσασαν δι' αρρήκτων δεσμών την πατρίδα προς τα εν τη ξένη τέκνα αυτής».

Εν Αθήναις τη 7η Ιουνίου 1910

Ο Πρόεδρος

Ο Γραμματέας

Β. Αλεβιζάκης

Ι. Κατσουρός⁴⁷

Ένας τόπος προσκυνήματος αντλεί τη δύναμή του από συγκεκριμένα παρελθοντικά γεγονότα που «συνέβησαν» εκεί και τον καθιέρωσαν ως τέτοιοι - την αντλεί επίσης από την πίστη ότι αυτό που συνέβη στο παρελθόν μπορεί να συμβεί ξανά⁴⁸. Για τους «προσκυνητές» της Νάξου η εκδρομή επαναλήφθηκε την επόμενη χρονιά, την ίδια περίοδο, με τα ίδια χαρακτηριστικά, την ίδια αποδοχή, τις ίδιες αντιδράσεις...⁴⁹ Έκτοτε δεν γνωρίζουμε αν επαναλήφθηκε και πότε. Βέβαιο είναι ότι τα εθνικά γεγονότα που επακαλούθησαν θα απέτρεψαν τέτοιες εκδηλώσεις. Τι συνέβη όμως την περίοδο του Μεσοπολέμου ή τα μετακατοχικά χρόνια; Κατά πόσο ομοιάζουν αυτές οι δύο εκδρομές με τις αντίστοιχες που καθιέρωσε ο αείμνηστος Στυλιανός Κορρές ως Πρόεδρος της *Εταιρίας Κυκλαδικών Μελετών* στα κυκλαδικά νησιά; Οι σύγχρονοι, οι μετά το 1974 ναξιακοί εθνικοτοπικοί σύλλογοι, επανέλαβαν το εγχείρημα του 1910 και 1911; Με ποια επιχειρήματα; Κάθε εργασία πρέπει, σύμφωνα με απόψεις κάποιων ειδικών, να ολοκληρώνεται με την πρόταση νέων συναφών θεμάτων προς διερεύνηση. Τα μόλις προταθέντα ας θεωρηθούν ως τέτοια.

47. Παροναξία, φ. 46, έτος ΣΤ' (11.6.1910), 4.

48. J. Dubish, *Το θρησκευτικό προσκύνημα...*, ό.π., 52.

49. Βλ. γι' αυτήν (περιγραφικά στοιχεία) στον Γ. Λογαρά, «Στοιχεία από τη ζωή και τη δράση των Ναξιακών Συλλόγων 1926-1927 (συμπληρωματικά στοιχεία)», *Ναξιακά* 24-25 (Ιαν. - Δεκ. 1989), 15-16.